

Van U is de toekomst én het verleden

Meditatie mei 2022

Ds. Sara Dondorp

Op vier mei herdenken we de doden van de Tweede Wereldoorlog. 'Dit nooit meer!' denken we dan. En nu woedt er in Oekraïne een verschrikkelijke oorlog. Het eerste dat in een oorlog ten onder gaat, zo wordt gezegd, is de waarheid. Daarnaast gaat ook de menselijkheid ten onder. Gewone jongens worden in het leger 'omgebouwd' tot nietsontziende vechtmachines die leren dat de vijanden geen mensen zijn. Dan geeft het niet meer wat je met ze doet. Maar ergens diep van binnen voelen ze wel dat het niet klopt. Van hoog tot laag proberen militairen hun wandaden te verdoezelen en uit te wissen. Herdenken is zorgen dat er niet verdoezeld en uitgewist kan worden. Herdenken is het verleden present stellen met het oog op de toekomst, leerde ik van één van mijn theologie-docenten. Herdenken is het verleden in het hier en nu een plek geven, zodat het in de toekomst betekenis blijft houden.

De Italiaanse chemicus Primo Levi werd aan het eind van de oorlog door de bezetter op transport naar Auschwitz gezet en daar te werk gesteld. Al tijdens zijn verblijf nam hij zich voor erover te schrijven. Juist omdat wat hij meemaakte 'onbeschrijfelijk' was. In januari 1945 werd Auschwitz bevrijd en al in 1947 verscheen 'Se questo è un uomo', later vertaald als 'Is dit een mens'. Nuchter en zakelijk schrijft hij hoe ergens onderweg een wachtmeester vraagt: "Hoeveel stuks?" De korporaal antwoordt: "Zeshonderdvijftig stuks". De Italiaanse Joden zijn al aan het begin van hun reis geen mensen meer maar stukgoed.

Primo Levi beschrijft onder meer hoe hij tegen alle onmenselijkheid in zijn menselijke waardigheid probeert te bewaren. Bijzonder is het zijn beschrijving van een wandeling naar de gaarkeuken samen met zijn collega dwangarbeider Jean uit Straatsburg. Jean spreekt vloeiend Frans én vloeiend Duits. Onderweg vraagt hij Primo of die hem Italiaans zou kunnen leren. Primo probeert uit zijn hoofd een gedeelte uit Dante's Inferno te vertalen. Hij herinnert zich een fragment waarin Dante de held Odysseus tegenkomt. Odysseus vertelt hoe hij met zijn schip is aangekomen bij de zuilen van Hercules en zijn bemanning aanspoort om verder te gaan. "Denk na over het zaad dat jullie het leven gaf / jullie zijn niet op aarde voor een bruut bestaan / maar om naar deugdzaamheid en kennis te streven."¹

Jean is onder de indruk en Primo Levi zelf ook. "Alsof ik het ook voor het eerst hoorde: als een bazuinstoot, als de stem van God. Een ogenblik vergeet ik wie ik ben en waar ik ben."² Het lukt hem niet het vervolg van de tekst uit zijn hoofd te achterhalen. Hij zou er de soep voor over hebben.

Primo Levi heeft zich er voor ingezet het verhaal te blijven vertellen, vooral ook aan degenen die het niet wilden geloven. In 1972 werkte hij mee aan een schooluitgave van *Is dit een mens*. In het voorwoord schrijft hij: "... omdat ik niet geloof dat men de jeugd moet ontzien door haar de fouten van onze generatie te verzwijgen, heb ik er graag in toegestemd om een schooluitgave van *Is dit een mens* te verzorgen. Ik zal me gelukkig prijzen als zal blijken dat al was het maar één van mijn nieuwe lezers begrepen heeft hoe gevaarlijk de weg is die bij nationalistisch fanatisme en de weigering om redelijk te denken begint."³

Laten we hopen dat er in Oekraïne een nieuwe Primo Levi is die vastlegt wat er daar gebeurt. En laten we vooral blijven herdenken en blijven vasthouden aan menselijke waardigheid.

¹ Geciteerd in: Michael Ignatieff, *Troost Als licht in donkere tijden*, uitgeverij Cossee, 2022, hoofdstuk 14.

² Primo Levi *Is dit een mens*, vertaald door Frida De Matteis-Vogels, uitgave Rainbow Essentials, 1999, pag. 157.

³ Idem, pag. 244-255.